

Mångfald utan oväsen

– en vandring genom Himalayas kulturlandskap

Helena Edman och Fabian Mebus, februari 2020

Terrasser, arbetande oxar, miljontals hamlade träd, otaliga fågelarter, och så denna magnifika tystnad... Att vandra i Nepal är en näst intill sakral upplevelse. Här känns det som att tiden stått stilla. Men just nu håller mycket på att förändras, och hur länge kommer detta artrika kulturlandskap att finnas kvar? Följ med Fabian och Helena på en fascinerande vandring i Himalaya, världens tak.

En svunnen tid

Flera av oss som är intresserade av traditionella, småskaliga odlingslandskap har besökt bergsområdena i Rumänien. Där finns platser som kanske inte förändrats så mycket sedan 1700- eller 1800 talet, och landskapet kan ge oss en idé om hur Sverige kan ha sett ut innan den stora rationaliseringsvågen svepte in på 1900-talet. När vi vandrade i Himalayas bergssluttningar under några veckor förra året, blev vi överraskade av att få uppleva ett förmodligen ännu äldre men högst levande odlingslandskap, där markerna fortfarande brukas med urgamla tekniker.

Odling på terrasser

I Nepal används nog varenda odlingsmöjlig kvadratmeter. I generation efter generation har strävsamma nepaleser omvandlat de flesta bergssluttningarna till miljontals smala terrasser. Här odlas grönsaker, majs, spannmål, linser, hirs, böner och - där vattnet går att dämman - ris. Resultatet blir ett varierat, fantastiskt lapp-täcke av odlingsytor med mjuka, följsamma linjer. På avstånd ter sig landskapet snarare som ett konstverk av olika färger och former, än produktionsytor för livsmedel. I Sverige görs detta på ett fåtal platser (t.ex. i några kulturresevat), men då med höga bidrag från EU.

Händer och årder

I Himalayas bergsområden är det årder av trä som gäller om man vill plöja sin jord. Och motorn heter vattenbuffel. I Sverige är det få av oss som har sett ett årder i bruk, eftersom redan på 1800-talet hade ju plogen ersatt årdret som jordbearbetningsredskap.

Det är otroligt spännande att se hur det går till när två stora oxar drar ett årder (och en liten nepales) bakom sig på smala åkerlappar, att se hur ekipaget i princip kan vända på plats och metodiskt tuggar sig igenom ruta efter ruta. Lugnt, rytmiskt och nästan helt tyst. I dalgångarna ser man ibland ett gäng graciösa, bländande vita kohägrar runt oxarna. Flugor och loppor är festmat för fåglarna, och oxarna välkomnar deras hjälp. På många terrasser bearbetas dock jorden fortfarande för hand med hackor, eftersom det är för smalt ens för ett par oxar. Fast innan jordbearbetningen påbörjats har kvinnorna spridit ut gödsel. Den bärs på ryggen, i vackert flätade korgar, från stallarna i byarna och ut i små mullvadsliknande högar på terrasserna. Arbetet sker i princip helt utan andra redskap än med händerna.

Bild till höger: Att plöja en smal terrass med två stora oxar är vardag för en bonde i Nepal.

Synen av vattenbufflar i landskapet kan vid ett första ögonkast verka rätt så idyllisk. Men skenet bedrar. Det är ett undantag att djuren får röra sig fritt. Ofta står de, som här på bilden, hårt tjuvdrade vid en påle hela dagarna och matas med hö och löv. Lägga märke till den stora högen av torkat löv till vänster och höstackarna.

Tusentals små gödselhögar är prydligt utlagda på åkrarna av starka kvinnor. Gödseln lastas med bara händerna i flätade korgar och bärs från stallet till åkrarna runt omkring.

Terrass i väntan på jordbearbetning. Innan oxarna får komma dit med årdret sprider kvinnorna ut gödseln så att den blir jämt fördelad.

Löv till djuren

Hamling, det vill säga lövtäkt på träd, pågår överallt, mest hela tiden. I princip vartenda träd hamlas av klättrande män och kjolbeklädda kvinnor som kapar kvistar med böjda lövknivar, ofta högt uppe i grenverket. Lövet bärs sedan i stora buntar på starka ryggar upp och ner för de branta bergen, hem till bufflar och getter som matas med löven morgon och kväll, året om. De hamlade träden har såklart sin största koncentration i närheten av byarna, men även långt ut i skogsmarkerna bär de flesta träden spår av hamling. Fjärran upp i bergen kan man stöta på människor som bär löv, många kilometer från närmaste bebyggelse. Närmare bosättningarna

hamlas alla slags träd, medan man i de mer avlägsna skogarna verkar fokusera på de mest smakliga arterna.

En kjolbeklädd kvinna klättrar i träden och hugger löv. Klicka på bilden för att se videoklipppet.

Löv bärs hem till gården och djuren. Klicka på bilden för att se videoklipppet.

Människor- och hästryggar

Även om delar av Nepals bergsområden har gjorts tillgängliga för transport med terränggående bilar så finns fortfarande många områden som helt enkelt är för branta eller för avlägsna för att bygga vägar. I väglöst land, men även i många områden där det går att framföra fordon, transporteras det mesta på människoryggar. En av de vanligaste sysselsättningarna för nepalesiska män och kvinnor verkar vara att bära saker i dessa vackert flätade korgar, fästade på ryggen och med ett band kring pannan. Det kan vara tunga tegelstenar, grönsaker, gräs, löv, ved eller ris. Vissa saker bärs bara av kvinnor, som t.ex. barn, eller gödseln som läggs ut på åkerlapparna.

Större varutransporter sker på häst- eller mulrygg. De små, ofta tunglastade hästarna är enormt skickliga att raskt ta sig fram i den branta, steniga terrängen och de kan även korsa vattendrag eller ta sig över smala, enormt långa, svajande hängbroar. Det är en fascinerande upplevelse att se ett sådant hästtåg ringla sig fram på smala stigar genom landskapet, ackompanjerat av klingande ljud från bjällrorna som djuren bär kring sina halsar.

Bild till höger: Helena beundrar de traditionella flätade korgarna som används för transport av allhandla varor och material på människoryggar. Alla är de handgjorda och varje korg är unik.

De traditionella små men starka hästarna fraktar alla slags förnödenheter i väglöst land.

Djurhållning

Djuren finns nära människorna i Nepal, men de behandlas oftast inte särskilt snällt. Någon berättade att fram till för några decennier sedan hade de flesta hushåll minst en vattenbuffel, för att kunna ha sin egen mjölk. Fortfarande är det många familjer som har en buffel i ett skjul nära bostaden. Tyvärr står de flesta av dessa djur hårt fastbundna året om och kan snarast ses

som en levande mjölkmaskin. Det verkar även vara vanligt att ha några getter på bakgården och ett antal höns som strövar kring byggnaderna. Men att vara höna eller tupp i Nepal kan vara riktigt tufft. Vi fick ofrivilligt umgås med många fåglar eftersom de transporterades i trånga korgar under sätena i överfulla bussar.

Hönsen åkte även instuvade i minimala nätburrar i bullriga lastbilar, eller satt fastbundna i ett snöre ute på gatan. I brist på kylanordningar är det helt enkelt bättre att middagen hålls levande så länge som möjligt innan servering.

Vi fick även bevittna slakt av getter på gatan där djuren snällt får vänta tills det är deras tur att bli halshuggna med machete och sedan omhändertas av en skara glatt tjoandes män och kvinnor som styckar, kokar och bearbetar köttet sittandes i ring på gatan.

Bina är kanske de tamdjur som mår bäst och som verka kunna samsas väl med lokalbefolkningen. Vi såg många små bikupor på fönsterbräddor vid bostadshus och urholkade trädstammar i landskapet som fungerar som bostad för bina.

Även vilda fåglar verkar trivas bra i Himalayas kulturlandskap. Vår vandring förgylldes av det fantastiskt rika fågellivet med allt från svartörnar

och lammgamar till vittofsade fnittertrastar och små färgstarka solfåglar. När vi räknade efter hade vi sett mer än 50 olika, för oss helt nya fågelarter på fem dagar! Helt uppenbart ger detta landskap och dessa bruksmetoder goda förutsättningar för både insekter och fåglar.

Bikupor gjorda av urholkade trädstammar som placerats i ett skyddat läge under en klippa.

Att vara vattenbuffel i Himalaya är nog inte så kul. De flesta lever sitt liv fastbundna i ett mörkt skjul och släpps enligt ägarnas egna utsagor aldrig ut.

Traditionell bebyggelse

Även om takplåt, presenningar och cement har gjort sitt intåg så finns många traditionella stenhus kvar med tak av skiffer och lerputsade väggar som målats med jordens egen kulör: ockra, röd och orange - otroligt vackert och harmoniskt

för ögat. Men värme är inte en prioriterad komfort för nepaleserna. Vill man slippa frysa kryper man enklast in till husmor, som sitter på huk vid elden i kokhuset. Här är allt svart av sot, och i den största grytan puttrar såklart linser, huvudingrediensen till den dagliga måltiden Dal bhat.

Traditionell bebyggelse omgiven av odlingar. Husen har inga skorstenar och saknar uppvärmning. De små uthusen fungerar som kokhus, dass eller som nattförvaring av höns och getter som släpps ut på morgonen.

Framtiden

De äldre nepaleserna berättar att de är oroliga för framtiden, eftersom många yngre lämnar byarna och landsbygden för att hitta arbete i städer, ofta utomlands. Och vem ska sköta om jorden då? Handens arbete går inte att ersätta

med maskiner i en terräng där det inte finns farbara vägar, och där allt måste bäras på människors, mulors eller hästars ryggar. På flera platser la vi märke till en första fas av igenväxning

där de små åkerlapparna inte längre aktivt brukas utan antingen blivit betesmark eller lämnas att växa igen med buskar och sly. Snabbt börjar terrasser och stenmurar att döljas under vegetation och så småningom rasa sönder. Och odlingen har redan börjat förändrats: vissa mer arbetsintensiva grödor som är billiga att köpa, t.ex. ris, odlas inte längre i någon större omfattning, vilket såklart påverkar landskapet.

Vi kunde inte se oss mätta på detta landskap med sina människor och djur, och just tystnaden berörde oss starkt. När ingen använder bullrande maskiner breder ett lugn och en mjukhet ut sig vilket vi upplevde otroligt behagligt. Vi

bär rika minnen med oss av ett land som formats av generationers händer och där det fortfarande finns plats för fåglar, växter, gemenskap och skönhet. Och vi tänker med en gnutta sorg i hjärtat på hur livet på landsbygden kan ha sett ut hemma i Sverige för några hundra år sen. Om utvecklingen går åt samma håll i Nepal så är det inte alls säkert att detta rika kulturlandskap kommer finnas kvar om några decennier. Men än så länge lever det, och nu är vi på väg hem fulla av vördnad och inspiration. Kanske blir det svårt för oss att hitta en vattenbuffel att plöja med, men att skapa småskaliga miljöer där mångfald, handarbete och tystnad får samspas, är idag ännu mer självklart för oss.

Helena Edman, landskapsingenjör och egen företagare, och Fabian Mebus, biolog och landskapsvårdare, har i många år arbetat med kulturlandskap, både praktiskt och teoretiskt. I november 2019 sålde de sin gård på Gotland och tog paus från arbetslivet för att ge sig ut på resa under ett drygt år.